

الزامات دفاعی و امنیتی در توسعه دریامحور^۱

کارگروه نظامی، انتظامی و امنیتی^۲

مقدمه

تحقق آرمان‌های بلند و متعالی انقلاب اسلامی به‌ویژه احیای تمدن اسلامی - ایرانی و حضور تاثیرگذار و پیش‌برنده در بین ملت‌ها، درگرو تولید قدرت پایدار با توجه به مولفه‌های تعیین‌کننده آن در هزاره سوم است و در این میان، امنیت مهم‌ترین زیرساخت پیشرفت و تعالی همه‌جانبه ایران اسلامی و عنصر بنیادین قدرت پایدار کشور در سایر عرصه‌ها است.

امنیت یکی از دهش‌های خدایی است که انسان همواره خواستار آن بوده و همه جامعه‌های انسانی تلاش داشته‌اند با شناخت آسیب‌پذیری‌ها به این خواسته دست‌یافته و از آن پاسداری کنند. این تلاش پیوسته از این‌رو صورت می‌گرفته که انسان‌ها در سایه امنیت، توانا به حرکت به‌سوی هدف‌های برتر خود و دسترسی به توسعه، امنیت و پیشرفت خویش بوده‌اند. ایجاد توسعه و امنیت پایدار، ازجمله نیازهای بایسته انسان بوده که بایسته زندگی کردن و فرایند توسعه پایدار جامعه‌ها هست. امنیت و توسعه، نه‌تنها دو موضوع بایسته و پیوسته یکدیگرند، بلکه در هر منطقه جنبشی پویا و فراگیر است.

^۱ زمستان ۱۳۹۸

^۲ فرمانده نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران (مسئول کارگروه)، مرکز اشراف نیروی دریایی، جانشین فرماندهی نیروی دریایی سپاه، معاون عملیات نیروی دریایی سپاه، معاون هماهنگ‌کننده قرارگاه سازندگی خاتم‌الانبیاء، وزارت اطلاعات، معاون دریابانی مرزبانی ناجا، مدیریت پروژه منطقه آزاد جاسک، رئیس سازمان صنایع دریایی، معاون دریابانی مرزبانی نیروی انتظامی، دبیر شورای توسعه مکران

امنیت شهرهای مرزی و بایستگی ایجاد و نگهداری آن، یکی از ارزشمندترین موضوع‌های هر کشور است. بی‌گمان، داشتن مرزهای کنترل‌شده و نواحی مرزی، بدون تنش و سختی در برقراری امنیت و به کار بردن قلمرو دولت در هر کشور، نقش کلیدی و راهنمایی‌کننده‌ای داشته و از بهره‌برداری ناروای دشمنان درونی و بیرونی می‌کاهد و برنامه‌ریزی برای برقرار کردن پایداری و پیشگیری از نبود برابری آن، امری بنیادی و حیاتی برای کشور به نظر می‌رسد. نواحی مرزی از جاهای حساس و راهبردی ایران به شمار می‌روند. شناخت تاثیر سازه‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی بر امنیت این نواحی از بنیادی‌ترین نکته‌ها در پی بردن آسیب‌پذیری‌های امنیتی، پیشگیری از هرگونه تنش و کنش‌های ضدامنیتی به شمار می‌رود.

قرآن کریم در آیات مختلف به اهمیت دریا که به‌عنوان نعمتی الهی برای استفاده بشر در اختیار او قرار گرفته است، تاکید فرموده و انسان را به شاکر بودن در قبال این نعمت خطاب قرار داده است. در طول تاریخ نیز همواره حاکمیت بر آبراه‌ها، دریاها و اقیانوس‌ها از طریق در اختیار گرفتن سرزمین‌های مشرف به مناطق آبی، ایجاد پایگاه‌های موقت و دائمی و گسیل دریانوردان به دریاها و مناطق آبی به‌عنوان نشان و علامت قدرتمندی و گستردگی سطح قلمرو در میان حاکمان کشورها و سیاستمداران جهان از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار بوده است. امروزه با توسعه فناوری‌ها، سامانه‌ها و آرایه‌های دریایی و افزایش اهمیت دریاها به‌ویژه به‌عنوان اصلی‌ترین شریان تجاری و اقتصادی و علی‌الخصوص انتقال انرژی جهان این اهمیت دوچندان شده است (رشیدی، ۱۳۸۹: ۱۳۸).

در دنیای امروز، دریا برای ملت‌ها عامل مهم زندگی است. هیچ کشور هم‌جوار با دریا نیست که منافی در دریا نداشته باشد. مردمی که از دریا دورند، فاقد یکی از مهم‌ترین مبادی ارتباطی به دنیای خارج خود هستند. اقتصاد این گونه ملت‌ها به‌سختی، آهستگی و کندی پیش می‌رود. از آنجاکه دریا در رشد و زندگی اقتصادی ملت‌ها اهمیتی حیاتی دارد، منافع کشورهای صاحب دریا ارتباط مستقیم با خواسته‌ها، نیازها، توانایی‌ها و فرهنگ آن‌ها داشته و در واقع سیاست دریایی آن کشورها را در جهت اهداف توسعه اقتصادی، فرهنگی - اجتماعی، سیاسی و نظامی - امنیتی عینیت می‌بخشد.

دریا منبعی سرشار از مواهب الهی است که بهره‌مندی از منافع آن مستلزم برنامه‌ریزی دقیق و عزم ملی و همه‌جانبه کلیه دستگاه‌ها و نهادهای نقش‌آفرین در امور مرتبط با آن خواهد بود. جمهوری اسلامی ایران با داشتن حدود ۵۸۰۰ کیلومتر خط ساحلی و قرار گرفتن در کنار خلیج فارس، دریای عمان و دریای مازندران یک کشور دریایی محسوب می‌شود. ایران با سابقه حضور تاریخی در عرصه دریا، توانمندی‌های فنی و سرمایه غنی انسانی، می‌تواند اساس اقتدار اقتصادی، سیاسی و نظامی خود را بر پایه توسعه صنایع دریایی بنا کند. موقعیت ژئوپلیتیک، منابع غنی انرژی، نقش‌آفرینی به‌عنوان کریدور شمال - جنوب در منطقه جنوب غرب آسیا، دسترسی به آب‌های آزاد و اشتغال‌زایی بالا، تنها بخشی از ظرفیت‌هایی است که به‌واسطه دریا در اختیار کشور قرار دارد.

همچنین صنایع دریایی با توجه به حوزه‌های متنوع آن از قبیل کشتی‌سازی، فراساحل، شیلات، حمل‌ونقل، صنایع نظامی و گردشگری، به‌عنوان یکی از راهبردی‌ترین حوزه‌های صنعتی کشور شناخته‌شده و مسلماً توجه به این صنعت موجب رشد و شکوفایی اشتغال و اقتصاد کشور می‌شود.

بخش اول - کلیات

- **عنوان:** پیش‌نویس سیاست‌های کلی توسعه دریامحور - کارگروه نظامی، انتظامی و امنیتی
- **هدف:** هدف از تدوین این سند، تبیین و ایجاد مفاهیم، هم‌ذهنی و هم‌گرایی بین اعضای کارگروه نظامی، انتظامی و امنیتی است.
- **اهمیت و ضرورت:** با توجه به مطالبات، انتظارات و توقعات فرماندهی معظم کل قوا از توسعه دریامحور، ایجاد هماهنگی، باور و انگیزه مشترک، وحدت رویه و یکپارچه‌سازی در تمامی ابعاد و در همه حوزه‌های مرتبط با دریا در کشور، امری ضروری و تکلیف شرعی هست.

۱- مجموعه اسناد مرتبط

۱. قانون اساسی کشور؛ ۲. بیانات، تدابیر و فرمایشات مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی}؛ ۳. سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی؛ ۴- بیانیه گام دوم انقلاب؛ ۵. الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت و ۶. سیاست‌های کلان برنامه‌های اول تا ششم توسعه

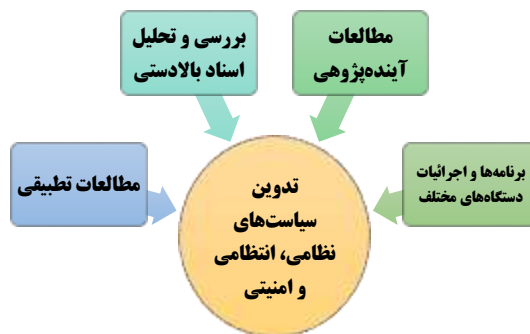
۲- ارکان جهت‌ساز توسعه دریامحور

مبانی دینی و اسلامی، مبانی انقلابی، دیدگاه مقام معظم رهبری، قوانین مرتبط، چشم‌انداز، سیاست‌های کلان، الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت و بیانیه گام دوم انقلاب

۳- الزامات ساختاری نظامی، انتظامی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران در دریا

۱. بهره‌گیری از ظرفیت‌های غیرخطی قدرت (عدم قطعیت) به منظور هجوم اثربخش به مراکز ثقل حیاتی تهدیدهای بالفعل
۲. پیشرفت متوازن مدنیت شهری در سواحل دریایی با نگاه به بیرون توسط دولت و بهره‌گیری از همه ابعاد قدرت ملی به منظور ایجاد توانایی اعمال کنترل به موقع در مناطق مطرح شده
۳. ایجاد توانمندی نیروهای مسلح در پشیمان‌سازی در عرصه نبردهای آینده با دشمن
۴. ایجاد مولفه‌های رقابتی و انگیزشی توسط دولت از طریق ظرفیت‌های مولدساز چرخه تولید و قدرت در سواحل کشور
۵. ایجاد هم‌افزایی و یک فهم مشترک و برداشت یکسان از محیط دریا
۶. ایجاد تناسب استقرار تجهیزات به لحاظ ترکیب به کارگیری در لایه‌های مختلف دفاعی، قابلیت‌ها و توانمندی مشترک نیروهای مسلح
۷. فرهنگ‌سازی و اشاعه احیای تمدن دریایی در بین آحاد مردم جامعه

۳- روش‌شناسی تدوین سیاست‌های کلی

۴- واژگان مرتبط

۱. امنیت پایدار: ترکیب دو واژه «امنیت» به معنی در امان بودن از خطر و «پایدار» به معنی حفظ و نگاه داشتن
۲. توسعه پایدار: ترکیب دو واژه «توسعه» به معنی بهبود چگونگی زندگی انسان و «پایدار» به معنای نگهداری و نگاه داشتن
۳. امنیت ملی: توان یک ملت برای حفظ ارزش‌های داخلی از تهدیدهای خارجی
۴. توسعه دریامحور: توانایی یک کشور در دستیابی به منابع خود از طریق دریاها و اقیانوس‌ها برای فعالیت‌های سیاسی و اقتصادی در جهت رسیدن به اهداف ملی و بین‌المللی

بخش دوم- مبانی ارزشی و رهنمودهای مقام معظم رهبری

۱- مبانی ارزشی

در آیات متعددی از قرآن کریم به موضوع دریا، اهمیت آن و این‌که دریا به‌عنوان نعمتی در اختیار انسان قرار داده شده تا از آن بهره برد تاکید شده است و در اینجا صرفاً گزیده‌ای از آیات قرآن کریم آورده شده است.

وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمْ الْبَحْرَ لَتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاجِرَ فِيهِ وَ تَلْتَبَتُّوْا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ. سوره مبارکه نحل - آیه شریفه ۱۴ «او خدایی است که دریا را برای شما مسخر کرد تا از گوشت ماهیان حلال آن تغذیه کنید و از زیورهای آن مانند درّ و مرجان استخراج کرده و تن را بیارایید. کشتی‌ها را در آن برانید و با تجارت و سفر از فضل خدا روزی طلبید. باشد که شکر خدا را به‌جای آورید».

وَ مَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فَرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَ هَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَ مِنْ كُلِّ كَلْوَنٍ لَحْمًا طَرِيًّا وَ تَسْتَخْرِجُوْنَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَ تَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاجِرَ لَتَلْتَبَتُّوْا مِنْ فَضْلِهِ وَ لِعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ. سوره مبارکه فاطر - آیه شریفه ۱۲ «دو دریا یکسان نیستند، این یکی

دریایی است که آبش گوارا و شیرین و نوشیدنش خوشگوار است و آن یکی شور و تلخ و گلوگیر؛ (اما) از هر دو گوشتی تازه می‌خورید، وسایل زینتی استخراج کرده می‌پوشید و کشتی‌ها را در آن می‌بینی که آن‌ها را می‌شکافند (و به‌سوی مقصد پیش می‌روند) تا از فضل خداوند بهره‌گیرید و شاید شکر (نعمت‌های او را) به‌جا آورید».

مَرَجِ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ (۱۹) بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ (۲۰) فَبَأَى آلَاءِ رَبِّكَمَا تُكْذِبَانِ (۲۱) يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللَّوْلُؤُ وَ الْمَرْجَانُ (۲۲) فَبَأَى آلَاءِ رَبِّكَمَا تُكْذِبَانِ (۲۳) وَ لَهُ الْجُورِ الْمُنْشَأَتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ (۲۴) فَبَأَى آلَاءِ رَبِّكَمَا تُكْذِبَانِ (۲۵). سوره مبارکه الرحمن - آیات شریفه ۱۹-۲۵ «دو دریای مختلف (شور و شیرین، گرم و سرد) را در کنار هم قرار داد درحالی‌که باهم تماس دارند. در میان آن دو برزخی است که یکی بر دیگری غلبه نمی‌کند (و به هم نمی‌آمیزند). پس به کدامین دلیل نعمت‌های پروردگارتان را انکار می‌کنید. از آن دو، لؤلؤ و مرجان خارج می‌شود. پس به کدامین دلیل نعمت‌های پروردگارتان را انکار می‌کنید؛ و برای اوست کشتی‌های ساخته‌شده که در دریا به حرکت درمی‌آیند و همچون کوهی است. پس به کدامین دلیل نعمت‌های پروردگارتان را انکار می‌کنید».

إِن فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ وَ الْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَ بَثَ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَ تَضْرِيحِ الْريَّاحِ وَ السَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ. سوره مبارکه بقره - آیه شریفه ۱۶۳ «در آفرینش آسمان‌ها و زمین و آمد و شد شب و روز و کشتی‌هایی که در دریا به سود مردم در حرکت‌اند و آبی که خداوند از آسمان نازل کرده و با آن زمین را پس از مرگ زنده نموده و انواع جنبنده‌گان را در آن گسترده و (همچنین) در تغییر مسیر بادها و ابرهایی که میان زمین و آسمان مسخرند، نشانه‌هایی است (از ذات پاک خدا و یگانگی او) برای مردمی که عقل دارند و می‌اندیشند».

الَّذِي نَسَخَ لَكُمْ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلُكُ فِيهِ يَأْمُرُهُ وَ لَتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ. سوره مبارکه جاثیه - آیه شریفه ۱۲ «خداوند همان کسی است که دریا را مسخر شما کرد تا کشتی‌ها به فرمانش در آن حرکت کنند تا از فضل او بهره‌گیرید و شکر نعمت‌هایش را به‌جا آورید».

رَبِّكُمْ الّٰذِي يَزِجِي لَكُمْ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ اِنَّهٗ كَانَ بِكُمْ رَحِيْمًا (۶۶) وَ اِذَا مَسَّكُمْ الضَّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ نَدَعُونَ اِلَّا اِيَّاهُ فَلَمَّا نَجَاكُمْ اِلَى الْبَرِّ اَعْرَضْتُمْ وَ كَانَ الْاِنْسَانُ كَفُوْرًا. (۶۷) سوره مبارکه اسراء - آیات شریفه ۶۶-۶۷ «پروردگارتان کسی است که کشتی را در دریا برای شما به حرکت درمی آورد تا از نعمت او بهره مند شوید؛ او نسبت به شما مهربان است؛ و هنگامی که در دریا ناراحتی به شما برسد، جز او تمامی کسانی را که (برای حل مشکل خود) می خوانید، فراموش می کنید؛ اما هنگامی که شما را به خشکی نجات دهد، روی می گردانید؛ و انسان بسیار ناسپاس است».

وَ مِنْ اٰیَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ (۳۲) اِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَنَ رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهْرِهِ اِنْ فِيْ ذٰلِكَ لَآیَاتٍ لِّكُلِّ صَبّٰرٍ شٰكُوْرٍ (۳۳) سوره مبارکه شورا - آیات شریفه ۳۲-۳۳ «از نشانه های او کشتی هایی است که در دریا همچون کوه ها به نظر می رسند. اگر اراده کند باد را ساکن می سازد تا آن ها بر پشت دریا متوقف شوند، در این نشانه هایی است برای هر صبرکننده شکرگزار».

۲- رهنمودهای مقام معظم رهبری

۱. بیانات مقام معظم رهبری ^{مدظله العالی} در جمع کارکنان نادجا و سایر نیروهای مسلح استان هرمزگان در میدان صبحگاه کارخانه های نادجا در بندرعباس در تاریخ ۱۳۹۰/۰۵/۰۱: «البته شماها خوب می دانید که در کشور ما در طول سالیان دراز، به مسئله دریانوردی بسیار بی احترامی و بی اهمیتی شده است؛ یعنی ما آن مردمی هستیم که وقتی در یک طرف مرزمان به آب رسیدیم متوقف شدیم! برخلاف ملت هایی که وقتی به آب رسیدند، آب برایشان با خشکی یکی بود، مثل انگلیسی ها! خیلی از اروپایی ها وقتی به آب (به دریا هایشان) رسیدند، پاهایشان را در قایق هایشان گذاشتند و مثلاً تا هندوستان آمدند! یعنی برایشان آب و خاک هیچ فرقی نداشته است! شما ببینید چه تفاوتی ایجاد می کند! یعنی وقتی که آب و خاک برای ملتی تفاوت نکند، پنج قرن، شش قرن، هفت قرن از ملت های دیگر جلوتر خواهد افتاد، یعنی به دریا که رسید، پایش را به دریا می گذارد و حرکت می کند! ما نه! ما وقتی به دریا

رسیدیم، همان‌جا متوقف شدیم، ماندیم تا آن‌هایی که دریاها را تصرف کردند، بیایند و دریای ما را هم تصرف کنند و وارد خشکی ما بشوند! این طوری شده دیگر، جزیره هرمز، در بندرعباس و بوشهرمان در طول همین مرزهایی که الان در دست شماست، مدت‌ها در دست بیگانه‌ها بود. کشور ما یک کشور دریایی است. واقعش هم همین است دیگر، متصل به اقیانوس و دارای دریا، آن‌هم دریایی به این حساسیت؛ چه خلیج فارسش، چه دریای عمان و بقیه بخش‌ها و مراکزی که این‌قدر این منطقه را حساس کرده است. دریا برای یک کشور، یک فرصت بزرگ برای پیشرفت و حفظ منافع ملی است. فواید دریا برای یک کشور و یک ملت، فواید راهبردی است؛ فواید بزرگ و کلان است. کسانی با تسلط بر دریا و دریانوردی در طول قرن‌های پی‌درپی، تقریباً در طول چهار قرن - پنج قرن توانستند قدرت بین‌المللی خودشان را تا سرزمین‌های دوردست گسترش دهند. آن دولت‌ها و کشورهای مسلط بر دریا توانستند از این طرق ظالمانه برای خود حیثیت‌های مادی و قدرت‌های بزرگ فراهم بیاورند».

۲. بیانات مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی} در دیدار با فرمانده و جمعی از مسئولین نداجا به مناسبت سالروز نیروی دریایی در تاریخ ۱۳۹۰/۰۹/۰۷: «امروز بخش مهمی از مسائل دفاعی و امنیتی ما به دریا ارتباط پیدا می‌کند. اگر تهدیدی بشویم، از دریا بیش از همه‌جا تهدید می‌شویم، البته می‌دانیم تهدید از دریا به معنای پیاده‌کردن نیرو از دریا نیست، این حرف‌ها قدیمی شده معنای دیگری دارد».

۳. بیانات مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی} در شرفیابی فرمانده نداجا به مناسبت سالروز نیروی دریایی ۱۳۹۲/۰۹/۰۳: «نکته دیگر که در مورد مسائل بین‌المللی گفتید خیلی خوب است. این‌ها در واقع یک امتدادهای عمقی برای نظام جمهوری اسلامی ایران است. هرچه ما در زمینه‌های بین‌المللی از هر کرانه‌ای چه توسط نیروی دریایی و چه سپاه قدس و چه دولت و وزارت خارجه بتوانیم عمق راهبردی و راهبردی نظام را عمیق‌تر کنیم، طبعاً به نفع نظام است و چیز خوبی است».

۴. مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی} در جمع کارکنان نداجا و سایر نیروهای مسلح استان هرمزگان در میدان صبحگاه کارخانه‌های نداجا در بندرعباس در تاریخ ۱۳۹۰/۰۵/۰۱: «امروز دشمن ما فلان کشور همسایه خلیج فارس نیست. دشمنی که ما احتمال حمله و تهدید او را می‌دهیم کسی است که در اقیانوس‌ها گسترش یافته است؛ بنابراین، کار خیلی مهم است. منافع دریا مال همه است؛ امکانات این دریای پربرکت متعلق به این ملت‌هاست. چگونه می‌شود از این برکات به نفع منافع ملی استفاده کرد و کشور را از آن بهره‌مند کرد؟ با داشتن اقتدار، این اقتدار را شما نیروهای مسلح و نیروی دریایی که با معنای جهاد و مفهوم از خودگذشتگی خو گرفته‌اید، می‌توانید تامین کنید».

۵. مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی} در جمع کارکنان نداجا و سایر نیروهای مسلح استان هرمزگان در میدان صبحگاه کارخانه‌های نداجا در بندرعباس در تاریخ ۱۳۹۰/۰۵/۰۱: «حفظ مرزهای کشور، حفظ آسمان کشور، حفظ پیچ‌وخم‌های انقلاب در داخل کشور، این‌ها همه‌اش مهم است اما اینکه نیروهای یک ملت، جوانان یک ملت، در دریاها آزاد سیطره خودشان را بر دریاها اثبات کنند و نشان بدهند، آن مدلل کردن عزت و قدرت یک کشور است».

۶. مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی} دیدار به مناسبت سالروز نیروی دریایی راهبردی ارتش ۱۳۹۳/۰۹/۰۹: «یکی از عرصه‌های مهم احتمالی درگیری‌های آینده ما دریا است؛ یعنی این‌جور آدم می‌فهمد که ما مسلط به دریا هستیم و مرزهای گسترده‌ای با دریا داریم، دشمنان نظام جمهوری اسلامی هم به همین نقطه توجه داشته‌اند و همین نکته را روی آن سرمایه‌گذاری‌های زیادی کرده‌اند، ما باید نگاه کنیم و ببینیم نقطه‌ضعف‌های ما کجاست و چه چیزهایی است و آن نقاط را جست‌وجو کنیم و تا آنجایی که توان هست و تلاش هست پرکنیم».

۷. مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی} در شرفیابی فرمانده نداجا به مناسبت سالروز نیروی دریایی ۱۳۹۴/۰۹/۰۸: «دریا، هم عرصه رویارویی قدرتمندانه با دشمنان است، هم عرصه فعالیت موثر با دوستان و همکاری با دوستان است و هم یک منبع عظیم بابرکت روزی مردم است. دریا را بایستی به یک دروازه عظیم تشبیه کرد که در مقابل یک ملت گشوده شده است. آن‌هایی که این دروازه را ندارند، مثل این‌که در زندان هستند».

۸. مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی} در شرفیابی فرمانده نداجا به مناسبت سالروز نیروی دریایی ۱۳۹۴/۰۹/۰۸: «دریای با این عظمت یک بخش مهمش، بخش دفاعی است یعنی بخش نیروی نظامی است... ما در آغاز یک‌راه هستیم، این راه عبارت است از راه رسیدن و دستیابی به جایگاه متناسب با ایران اسلامی، ایران تاریخی، ایران بزرگ در امر دریا؛ ما می‌خواهیم به این نقطه برسیم؛ تا آن نیروی نظامی دریایی متناسب با جمهوری اسلامی و ایران اسلامی را بنخواهیم شکل بدهیم. این احتیاج به خیلی چیزها دارد و همه برمی‌گردد به نیروی انسانی».

در تدابیر فرماندهی معظم کل قوا نیز مواردی مورد تاکید قرار گرفته است که لازم است در توسعه دریامحور مورد توجه قرار گیرد از جمله:

- اهمیت دریا به‌ویژه دریاهایی که بلاواسطه به آب‌های آزاد جهان متصل هستند.
- اهمیت سواحل، دریا و دریانوردی که بستری تمدن‌ساز و فرصتی برای پیشرفت کشور است.
- گسترش یافتن بخشی از تهدیدها علیه نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران در دریا به‌ویژه اقیانوس‌ها با تاکید بر استکبار جهانی به سرکردگی امریکا
- ارتباط مسائل دفاعی و امنیتی کشور با دریا

بخش سوم - مطالعات اسناد بالادستی

بسیاری از اسناد بالادستی نظام بر اهمیت توجه به صنایع دریایی و استفاده بهینه از سواحل و دریاهای کشور تاکید داشته‌اند. از جمله این موارد می‌توان به نمونه‌های ذیل اشاره نمود:

۱- خط‌مشی‌های مستخرج از قانون اساسی (مواد ۱۴۳ الی ۱۵۳)

توجه به شئون اسلامی، فرماندهی با ولی فقیه، استقلال نظامی و بومی بودن، پاسداری از استقلال و تمامیت ارضی، نگرهبانی از انقلاب و دستاوردهای آن، نفی سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری، روابط صلح‌آمیز متقابل، حمایت از مستضعفین در برابر مستکبرین و مشارکت در کارهای امدادی، آموزشی، تولیدی و جهاد سازندگی.

۲- خط‌مشی‌های مستخرج از سیاست‌های کلی

- بندهای ۱، ۲، ۳، ۱۰ و ۱۲ از سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی
- بند ۱۰ سیاست‌های کلی جمعیت مبنی بر «ایجاد مراکز جدید جمعیتی به‌ویژه در جزایر و سواحل خلیج فارس و دریای عمان از طریق توسعه شبکه‌های زیربنایی، حمایت و تشویق سرمایه‌گذاری و ایجاد فضای کسب‌وکار با درآمد کافی»
- بند ۳ بخش «ه» سیاست‌های کلی آمایش سرزمین مبنی بر توسعه و پیشرفت مناطق و صنایع دریایی

۳- خط‌مشی‌های مستخرج از مبانی انقلابی

مستقل بودن، آزادگی و عدم سلطه‌پذیری، اتکا به آحاد مردم، مبتنی بر دین مبین اسلام، آمادگی انقلابی و نگرش بینان‌گذار انقلاب: (رهنامه دفاع همه‌جانبه، بسیج ۲۰ میلیونی، (بسیج همگانی)، متکی به مبانی اسلام).

۴- خط‌مشی‌های مستخرج از منظر مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی}

ارزش‌محوری، انسان‌محوری، انضباط‌محوری، توان‌محوری، دفاع فعال، اعمال قدرت، اسلام

۵- خط‌مشی‌های مستخرج از سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران

ارزش‌های اسلام، مبانی انقلاب، الهام‌بخشی در جهان اسلام، تعامل سازنده در روابط بین‌الملل، امن، مستقل، مقتدر، بازدارندگی همه‌جانبه، پیوستگی مردم و حکومت، ارزش‌های ملی و امنیت اجتماعی و قضایی.

۶- خط‌مشی‌های مستخرج از بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

رسیدن به مرجعیت علمی در علوم نظامی، معنویت محوری و اخلاق‌مداری، مصونیت بخشی به اقتصاد کشور، اجرای عدالت و مبارزه با فساد، خودکفایی و استقلال، عزت‌آفرینی ملی، ترویج سبک زندگی اسلامی- ایرانی، تمدن‌سازی مبتنی بر آموزه‌های دینی، تاکید و تمرکز بر جوانان، مبارزه با استکبار

۷- خط‌مشی‌های مستخرج از الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت

امنیت همه‌جانبه، ثبات منطقه‌ای، دفاع از عزت و حاکمیت ملی، حفظ تمامیت ارضی، استقرار متعادل جمعیت و توازن منطقه‌ای، مقابله مقتدرانه با دشمنان.

۸- خط‌مشی‌های نظامی، انتظامی و امنیتی مستخرج از برنامه پنج‌ساله ششم توسعه

ارتقای توان دفاعی کشور در تراز قدرت منطقه‌ای، خودکفایی دفاعی، امنیت پایدار مناطق دریایی کشور، استخراج نفت و گاز با تاکید بر میدان‌های مشترک، توسعه صادرات (نفت، گاز و...) و ترانزیت انرژی، گسترش فعالیت اقتصادی و بازرگانی خارجی در سواحل، افزایش قدرت مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد، رهایی منطقه از حضور نظامی بیگانه و تقویت روابط سازنده خارجی

۹- خط‌مشی‌های نظامی، انتظامی و امنیتی مستخرج از ارکان جهت‌ساز

حفظ استقلال و خودکفایی دفاعی، مستقل، مقتدر، عزتمند، توجه به شئون اسلامی، انقلابی و ملی، دفاع همه‌جانبه و بازدارنده، تمدن‌سازی مبتنی بر آموزه‌های دینی، اتکا به آحاد مردم علی‌الخصوص جوانان، دارای روابط بین‌الملل صلح‌آمیز متقابل، نفی سلطه‌پذیری و سلطه‌جویی و نظم محوری.

بخش چهارم- مطالعات تطبیقی

مطالعه وضعیت سواحل در جهان و در کشورهای مورد مطالعه مؤید مواردی به شرح

زیر که لازم است در تدوین سند توسعه دریامحور مورد مذاقه قرار گیرد:

۱. بیشتر شهرهای بزرگ و توسعه‌یافته جهان در کنار دریا واقع هستند.
۲. بیشترین شهرهای توسعه‌یافته امریکا در مجاورت دریا (اقیانوس اطلس و آرام) قرار دارند.
۳. پرتراکم‌ترین شهرهای جهان در کنار دریا قرار دارند (با تراکم جمعیتی بین ۲۹۶۵۰ تا ۱۳۴۰ نفر در هر کیلومترمربع) که در مقایسه با جاسک و چابهار با تراکم جمعیت ۹ نفر در هر کیلومترمربع قابل‌تأمل است.
۴. بیشتر شهرهای با شاخص کیفیت زندگی شهری بالا در کنار دریا قرار دارند.
۵. عواملی مانند بهداشت، اقتصاد، فرهنگ، سیاست، مسائل اجتماعی، امنیتی (شخصی و جمعی)، زیست‌محیطی، آموزش و پرورش، حمل‌ونقل، مسکن، خدمات شهری و... در تعیین شاخص کیفیت زندگی شهری بالا اثرگذارند.
۶. به‌طور طبیعی هر شهر مجاور با آب (به‌ویژه آب‌های آزاد جهان) باید نسبت به سایر شهرها از توسعه و رونق و کیفیت زندگی شهری بالاتری برخوردار باشد.

۱- شانگهای چین

در ارتباط با شرایط توسعه‌یافتگی شهر شانگهای، از شهرهای کشور چین که در کنار اقیانوس آرام قرار دارد، نکاتی به شرح زیر وجود دارد که می‌تواند مبنایی برای توسعه دریامحور باشد:

۱. شانگهای یکی از شهرهای معروف و پررونق چین است که در مجاورت اقیانوس آرام قرار دارد.
۲. تراکم و پراکندگی شهرهای بزرگ چین بیشتر در مجاورت آب و کمتر در نقاط مرکزی و خشک آن است.
۳. بندر شانگهای جزو یکی از ۴ فرمانداری بزرگ چین است.
۴. شانگهای به‌عنوان یک شهر بندری و ویژگی‌های زیر را دارد: زیرساخت‌های ارتباطی و حمل‌ونقل به‌خوبی توسعه‌یافته است (ریلی، هوایی، جاده‌ای)، به لحاظ مدنی به‌خوبی توسعه‌یافته است، همچنین به لحاظ صنعتی، کشاورزی، آموزش، گردشگری، تجارت و خدمات شهری، شیلات، معدن، بهداشت و درمان و تحقیق و فناوری به‌خوبی توسعه‌یافته است.

۲- پرت استرالیا

این شهر که در جنوب شرق اقیانوس هند قرار دارد از نظر شرایط پیشرفت در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و دفاعی - امنیتی به خوبی توسعه یافته است:

۱. چهارمین شهر بزرگ استرالیا است.
۲. مرکز ایالت غربی است.
۳. یکی از ۱۰ شهر برتر دنیا در سال ۲۰۰۹ بوده است.
۴. به لحاظ کیفیت زندگی شهری همواره جزو بهترین رده‌ها در دنیا قرار داشته است.
۵. جزو مراکز اصلی صنایع سنگین استرالیا است.

نکته حائز اهمیت در توسعه هر دو شهر بندری شانگهای و پرت این است که در آن‌ها پنج‌چرخه قابلیت‌ساز در کنار هم شکل گرفته‌اند و می‌توان آن‌ها را به‌عنوان ابعاد اصلی توسعه در شهرهای پیش‌گفته تلقی نمود. این چرخه‌ها عبارت‌اند از: ۱. چرخه قابلیت‌ساز اقتصادی، ۲. چرخه قابلیت‌ساز اجتماعی، ۳. چرخه قابلیت‌ساز فرهنگی، ۴. چرخه قابلیت‌ساز سیاسی و ۵. چرخه قابلیت‌ساز دفاعی امنیتی. هریک از مولفه‌ها و شاخص‌های توسعه شهرهای فوق به‌نوعی در ذیل ابعاد کلی توسعه قرار می‌گیرند.

بخش پنجم - گزاره‌های راهبردی (حوزه‌های راهبردی، ابعاد و مولفه‌های کلیدی)

الف - سیاست کلی

واژه سیاست کلی در یک کشور با واژه سیاست ملی مترادف است و به خط‌مشی‌های کلی، طرح‌ها، راه‌کارهای کلی و تدابیر عاقلانه‌ای اطلاق می‌شود که برای اداره خردمندانانه کشور و رسیدن به اهداف ملی به‌وسیله رهبران سیاسی در سطح عالی سیاست‌گذاری اتخاذ می‌شود.

مهم‌ترین اهداف سیاست‌های ملی در هر کشوری سازمان‌دهی و اداره خردمندانانه تمامی امور جامعه، ارتقای همه‌جانبه زندگی مردم، استقرار نظم، تامین امنیت همه‌جانبه، تامین و نهادینه‌سازی عدالت اجتماعی در درون مرزها و نیز پاسداری از امنیت ملی در

برابر تهدیدهای داخلی و خارجی و نیل به منافع ملی در درون و بیرون مرزها است. سیاست‌های کلی بر تمامی سیاست‌های اجرایی در سطح یک کشور اشراف دارند؛ به عبارت دیگر سیاست‌های کلی سیاست‌های هادی و راهنمای مدیران میانی هستند و چهارچوب اصلی تصمیم‌گیری‌های اجرایی در هر کشوری را مشخص می‌کنند.

سیاست‌های کلی به دلیل آن‌که بازتاب ماهیت، ارزش‌های مادی و غیرمادی و ویژگی‌های خاص نظام سیاسی حاکم در هر کشوری هستند و تدابیر کلی به کارگیری عوامل قدرت ملی و مسیر کلی حرکت سازمان‌های مختلف اجرایی را در سطح یک کشور مشخص می‌کنند، از این‌رو نقشی حیاتی را در هدایت، نظارت و هماهنگی تمامی امور در سطح هر کشوری ایفا می‌کنند.

۱- فرایند سیاست‌گذاری کلی

سیاست‌های کلی، تصاویری به نسبت روشن از جایگاه ایده‌آل، مقاصد غایی و تدابیر کلی کشور را در ابعاد سیاست خارجی، سیاست داخلی و سیاست امنیت ملی ترسیم می‌کنند و به همین دلیل در هر کشوری از اهمیت بالایی برخوردارند. در مراحل مختلف فرایند سیاست‌گذاری ملی، آرمان‌ها، منافع، اهداف و تدابیر و راهبرد ملی به صورت کلی، کیفی، درازمدت، دوراندیشی و آینده‌نگری تعیین می‌شوند. مراحل فرایند سیاست‌گذاری ملی به شرح ذیل است:

۱. تبیین و تعیین علائق اساسی، آرمان‌ها و منافع غایی ملی با توجه به ویژگی‌های نظام سیاسی کشور و مصالح ملی
۲. تعیین منافع ملی کاربردی در راستای آرمان‌های ملی
۳. تعیین اهداف ملی با توجه به ارزیابی راهبردی عوامل محیط‌های ملی و بین‌المللی
  - ارزیابی تهدیدها، فشارها، فرصت‌ها و بررسی روند تحولات جهانی و آثار آن
  - ارزیابی عوامل موجود در محیط ملی و شناخت دقیق تهدیدهای داخلی، قابلیت‌ها، نقاط قوت، نقاط ضعف، محدودیت‌ها، آسیب‌پذیری‌ها و بررسی روند توسعه ملی
۴. اولویت‌بندی اهداف ملی با توجه به ارجحیت‌های زمانی، مکانی، شرایط محیطی، منابع و امکانات

۵. تعیین همه خط‌مشی‌ها، تدابیر و راهکارهای کلی موجود برای رسیدن به اهداف ملی و گزینش تدابیر بهینه از بین آن‌ها در ابعاد سیاست‌های خارجی، داخلی و امنیتی در قالب سیاست‌های ملی کشور
۶. تعیین راهبرد ملی برای حمایت از سیاست‌های ملی
۷. صدور راهنمای طرح‌ریزی سیاسی

۲- انواع سیاست کلی

سیاست‌های کلی شامل سیاست‌های کلی بخشی و فرابخشی می‌شود. سیاست‌های کلی فرابخشی، در مواردی است که هدف یا آرمانی از کشور، حرکت چند بخش را در برمی‌گیرد و برای وصول به آن هدف یا اهداف نیاز به تدوین سیاست‌های کلی هست و سیاست‌های اجرایی و برنامه چند بخش در قالب این سیاست‌ها تدوین می‌شود.

سیاست‌های کلی بخشی، در مواردی است که هدف یا آرمانی از نظام، حرکت یک بخش را در برمی‌گیرد و برای وصول به آن هدف یا اهداف، نیازمند تدوین سیاست‌های کلی آن بخش است.

۳- ویژگی سیاست‌های کلی

سیاست‌های کلی با توجه به تعریف آن‌ها و با عنایت به اینکه اصول و راهنمای تدوین سیاست‌های اجرایی را به دست می‌دهند، باید از ویژگی‌های زیر برخوردار بوده تا بتوانند راهنمای سیاست‌های اجرایی باشند و آرمان‌ها را به مرحله اجرا نزدیک سازند:

۱. پایداری: سیاست‌های کلی باید پس از تعیین و اعلام، در یک‌زمان معین و نسبتاً طولانی ثابت باشند تا آثار آن‌ها سیاست‌های اجرایی فرابخشی و بخشی در برنامه‌ریزی و سپس اجرا ظاهر شوند.
۲. آینده‌نگری: با توجه به اینکه آثار سیاست‌های کلی در طول چند سال ظهور و بروز می‌یابند، بنابراین سیاست‌ها باید با وضعیتی که برای سال‌های آتی پیش‌بینی می‌شود و همچنین موردنظر و هدف است، تدوین و تنظیم شوند.

۳. واقع‌بینی: واقع‌بینی در کنار آینده‌نگری باید مورد توجه سیاست‌های کلی باشد، بدین معنی که چون نظام در ابتدا نمی‌تواند همه آرمان‌های خود را تحقق بخشد، با توجه به اولویت‌ها و امکانات خود، هدف‌های کوتاه‌مدت و درازمدت را معین می‌کند؛ به‌گونه‌ای که پاسخگوی سیاست‌های کلی برای تحقق در آینده دور و نزدیک باشد.
۴. فراگیر بودن: سیاست‌های کلی، فراگیر و جامع‌نگرند و کل نیروهای موجود و فعال در جامعه را در برمی‌گیرند و اصول راهنما را در خصوص مسائل اجرایی مربوط به همه نیروها و هریک از نیروها، مورد توجه قرار می‌دهند.
۵. درعین حال هریک از اجزای مجموعه سیاست‌های کلی باید متوجه تحقق یکی از اهداف بخشی یا فرابخشی و تامین آن‌ها باشد.
۶. بیانگر خصوصیات اصلی و اساسی نظام: سیاست‌های کلی بیان‌کننده و نمایانگر آرمان‌ها، ارزش‌ها، فرهنگ، تمدن و دریافت اصولی نظام در زمینه‌های اعتقادی، اقتصادی، اجتماعی و حقوقی، سیاسی، علمی و فرهنگی آن خواهد بود و استقلال ایران و تاثیرگذاری‌اش را در منطقه و جهان و بازدارندگی نظام را از هر نظر در برابر تهدیدها نمودار خواهند ساخت.

ب- امنیت

از آنجاکه امنیت مفهومی فراگیر و شامل تهدیدهایی مانند آسیب‌های طبیعی، فناوری، اقتصادی، سیاسی، امنیتی و دفاعی است، امروزه گفتار «امنیت» مورد نگرش بسیار قرار گرفته و از همین رو، مفهوم امنیت هم در سطح همگانی و هم ملی و جهانی بیان می‌شود و گفتار امنیت ارزش و جایگاه و حساسیت ویژه و چیره شده‌ای نسبت به دیگر رویکردها به دست می‌آورد و به همین رو همانند یک وسیله و آرمان مورد نگرش قرار گرفته است. (گنجی پور، ۱۳۸۹: ۱۱۸)

امنیت یکی از ارزشمندترین سرمایه‌ها و آرمان‌های گسترده به شمار می‌رود. از این رو، برای مردم ارزش بسیار دارد تا جایی که می‌توان همه آرمان‌ها و سیاست‌های ملی را برای

دستیابی آن آماده کرد. ایجاد امنیت نیز از برترین کارهای حکومت‌هاست و رشد و توسعه پایدار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه در گرو آرامش و امنیت پایدار است که به‌عنوان گفتار بنیادین در بعدها‌های گوناگون زندگی انسان‌ها فرمانرواست.

امنیت نیازی است که از ویژگی‌های چندگانه‌ای به شرح زیر برخوردار است: امنیت پدیده‌ای ذهنی، پدیده‌ای با آثار عینی، پدیده‌ای نسبی، پدیده‌ای ادراکی و احساسی، پدیده‌ای چندبعدی و پدیده‌ای فرهنگی است.

ج- امنیت ملی

امنیت ملی یعنی ایمن و در امان بودن ملت. تحقق امنیت ملی از یک سو مستلزم انجام اقدام‌های سلبی برای برطرف کردن تهدیدهاست و از سوی دیگر مستلزم انجام اقدام‌های ایجابی برای توسعه قابلیت‌های ملی و افزایش احساس مسئولیت حکومت در پاسخ‌گویی به نیازهای حیاتی جامعه است.

بنابراین، امنیت ملی برای هر کشوری به مفهوم وجود شرایطی به نسبت پایدار است که علاوه بر امکان پاسخ‌گویی به نیازهای حیاتی مردم، در هر زمانی نیز تمامی نیازها، ارزش‌ها و منافع حیاتی آن کشور از خطر تهدیدهای گوناگون داخلی، خارجی و طبیعی در ابعاد نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی به‌طور نسبی در امان باشند.

بدیهی است رسیدن به توسعه ملی و افزایش ظرفیت‌های کشور، متناسب با نیازهای جامعه و شرایط زمان در ابعاد علمی، فناوری، صنعتی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی و به‌طورکلی انجام هرگونه سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی برای تامین نیازهای حال و آینده جامعه و رسیدن به زندگی بهتر و تعالی همه‌جانبه، در صورتی میسر است که امنیت ملی برقرار و با دوام باشد. امنیت هر کشوری با قدرت نسبی، موقعیت جغرافیایی و شرایط ژئوپلیتیکی آن رابطه مستقیم دارد. توسعه ملی در صورتی میسر است که امنیت ملی وجود داشته باشد و این امر با قدرت ملی رابطه مستقیم دارد.

۱- ویژگی‌های امنیت ملی

- نسبی بودن: در جهان امروز دستیابی به امنیت مطلق غیرممکن است، زیرا قدرت که مبنای تحصیل امنیت است متغیر، متفاوت و نسبی و به تبع آن امنیت حاصل برای دولت‌ها نیز نسبی می‌شود؛ بنابراین با تغییر میزان قدرت، وجود تهدیدهای بالقوه و بالفعل حتی قوی‌ترین دولت‌ها هم امنیت مطلق ندارند.
- ذهنی بودن: اصولاً احساس امنیت یا عدم امنیت یک برداشت و امر ذهنی است که ریشه در اعتقادات و باورهای مذهبی، اخلاقی و فرهنگی مردم و رهبران یک کشور دارد. (عامری، ۱۳۷۰: ۱۷۹)
- تجزیه‌ناپذیر بودن: بدین معنی که امنیت با حاکمیت و استقلال یک کشور رابطه مستقیم دارد؛ یعنی اگر در شهری از یک کشور ناامنی یا جنگ داخلی پدید آید، نمی‌تواند ادعا کند چون در دیگر شهرها امنیت به هم نخورده است دارای امنیت ملی کامل است. (کاظمی، ۱۳۷۰: ۱۱۵)

۲- ابعاد امنیت ملی

- امنیت ملی دارای ماهیت‌ها، مولفه‌ها و ابعاد شش‌گانه (نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی) است؛ بنابراین لازمه تحقق امنیت ملی آن است که امنیت در تمام ابعاد آن به وجود آید و رسیدن به هر یک از ابعاد امنیت ملی مستلزم تدوین سیاست‌ها، راهبردها، طرح‌ریزی‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و اجرای دقیق اقدامات گسترده و همه‌جانبه است.
- امنیت سیاسی: تفکیک امنیت سیاسی از سایر وجوه امنیت، امری پیچیده است. گستره امنیت سیاسی، از امنیت یک نظام سیاسی، حاکمیت، دولت تا جوهی از مسائل سیاسی در یک جامعه گسترده خواهد بود.
  - امنیت اقتصادی: مفهوم امنیت اقتصادی در خلال جنگ سرد و شکل‌گیری نظریه‌هایی با مفهوم امنیت اقتصادی به‌طور مشخص پس از جنگ سرد آغاز شد. اهمیت بُعد اقتصادی امنیت ملی، روزبه‌روز افزون‌تر می‌شود. کسب منافع اقتصادی عنصر اصلی

و هدف راهبردی در شکل‌گیری سیاست‌ها است. جنبه‌های اصلی امنیت اقتصادی عبارت‌اند از رشد اقتصادی و توزیع اقتصادی کالاها و خدمات.

- امنیت نظامی: بدون تردید قدرت ملی روح کالبد امنیت ملی است. امنیت نظامی نیز به‌عنوان اصلی‌ترین عنصر قدرت ملی محسوب می‌شود. موضوع اصلی امنیت نظامی، بر محور جنگ و ابزارهای زور مبتنی است و هدف مشخص امنیتی در این حوزه عبارت است از جلوگیری از بروز جنگ و در صورت واقع‌شدن آن، پیروزی در جنگ.
- امنیت زیست‌محیطی: با توجه به رشد سریع و بی‌رویه جمعیت، کاهش منابع طبیعی و گسترش غیرقابل‌کنترل آلودگی‌های صنعتی و معدنی، امنیت زیست‌محیطی در پایان دهه ۱۹۸۰ وارد صحنه اصلی تفکرات روابط بین‌المللی شده است. امنیت محیط‌زیست از سه عامل ذیل تبیین شده است:

- از بین رفتن تدریجی محیط‌زیست

- از بین رفتن محیط‌زیست که نتیجه و ماحصل یک جنگ است

- از بین رفتن محیط‌زیست به‌عنوان تهدیدی برای سلامتی و سالم ماندن بشر
- امنیت اجتماعی: امنیت اجتماعی در حقیقت حدفاصلی است از امنیت ملی که برای مردم یک جامعه ملموس و عینی بوده و با آن به‌طور روزمره سروکار دارند. امنیت اجتماعی مبنای قضاوت در مورد میزان وجود امنیت به مفهوم کلی در جامعه بوده و توانایی دولت‌ها با آن سنجیده می‌شود. امنیت اجتماعی زیربنای امنیت ملی در مراحل بالاتر محسوب می‌شود و به‌نوعی ابتدایی‌ترین وظایف دولت‌ها برقراری امنیت اجتماعی است.

- امنیت فرهنگی: فرهنگ به مجموعه رفتارهای اکتسابی و ویژگی اعتقادی اعضای یک جامعه معین گفته می‌شود. بدین جهت، مهم‌ترین رکن امنیت داخلی را ملاحظات فرهنگی در هر کشور تشکیل می‌دهد که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در شکل‌گیری تهدیدها، راهبردهای مقابله و توان پاسخ‌گویی کشور تاثیرگذار است.

د- توسعه

توسعه، گذار از وضعیتی به وضعیت دیگر هست و عبارت است از تغییر، تحول و پیشرفت (رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۸۲: ۱۴۱). در گذشته تنها رشد اقتصادی یک جامعه مورد توجه قرار می‌گرفت ولی از دهه ۱۹۶۰ به بعد و با توجه به نگرش تک‌بعدی به توسعه که علی‌رغم رشد اقتصادی بالا، شکاف‌های اساسی در جوامع بشری به وجود آورده بود، باعث شد در مفهوم توسعه تجدیدنظر صورت گرفته و توسعه به‌عنوان یک مفهوم چندبعدی مدنظر قرار گیرد. در چنین نگرشی، حمایت‌های محیطی باهدف رفاه اجتماعی و زندگی شرافتمندانه که توأم با آزادی و تصمیم‌گیری برای آینده محیط زندگی است، باهدف معیارهایی چون امنیت ملی، کامیابی اقتصادی و عدالت اجتماعی و مکانی مورد توجه قرار گرفت. همچنین توسعه علاوه بر ازدیاد ثروت جامعه از تغییر کیفی نظام اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نیز حکایت می‌کند. (ازکیا، ۱۳۷۸: ۷۴)

مفهوم توسعه به‌رغم گستردگی کاربرد لفظ آن در زبان روزمره و تخصصی، به‌هیچ‌وجه مفهوم واضحی نیست. این ابهام ناشی از آن است که توسعه مرتبط با مفاهیم گوناگون است که بنابر سرشت علوم اجتماعی، معنایی عینی و مورد اجماع از آن مقصور نیست. به همین جهت، طبعاً مفهوم توسعه هنوز محل نزاع و مجادله است. به قول ولفانگ زاکس، کلمه توسعه را نمی‌توان از دوران ماقبل به عاریه گرفت. فقدان این مفهوم محوری انسان امروز در کلام قدما، دقیقاً ناشی از نگرش و جهان‌بینی آن‌هاست که اساساً به حرکتی سازمان‌یافته در جهت دگرگونی وضعیت در راستای بهبودی وضعیت بشری قائل نبودند.

درحالی‌که انسان جامعه مدرن موجودی جست‌وجوگر و در پی بهبود وضعیت زیستن خود است. این تفاوت ما را وامی‌دارد که بگوییم لفظ توسعه، اساساً از دل مفهوم فلسفی دیگری نشأت گرفته است که تا مدت‌ها فقط در متون فلسفی جای داشت و آن مفهوم «پیشرفت» است. مفهوم پیشرفت عنصر محوری فلسفه تاریخ مدرن است که براساس آن نگرش مدرن با نفی الگوی ایستای دیدگاه سنتی در باب تاریخ معتقد است که انسان عامل و

سازنده جهان است و از طریق افزایش دانش خود موفق به کنترل جهان زندگی و طبیعت اطراف می‌شود و آن را در جهت اهداف خود شکل می‌دهد. از این طریق از یک وضعیت نابالغی و ناآگاهی به سوی وضعیت بلوغ و آگاهی پیشرفت می‌کند. لذا مفهوم پیشرفت به معنای مفهوم انسان و گذر او از یک وضعیت زیستی به مرحله دیگر است که به لحاظ استانداردهای خاص (مانند سطح آگاهی و توانایی حل مسائل) پیشرفته‌تر از مسائل قبلی است.

قرن نوزدهم عصر شکوفایی علوم اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بود و مفهوم فلسفی پیشرفت در این دوران، در پس‌زمینه همه این علوم قرار گرفت و از این طریق، آن مفهوم فلسفی به برداشت اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی توسعه بدل شد که مصداقی‌تر و عینی‌تر از مفهوم انتزاعی پیشرفت است. ولی باید دانست که هر تعریفی از توسعه، در نهایت تعریف فلسفی پیشرفت را در پس‌زمینه خود دارد. مفهوم توسعه در معنای ساده و روان خود به معنای گذار از وضعیتی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی نامطلوب به وضعیت مطلوب‌تر است که در آن انسان شادمان‌تر و توانایی بیشتر در کنترل سرنوشت زندگی خود دارد. (کلمن و نیکسون، ۱۳۷۸: ۲۱)

به‌طور کلی مفهوم توسعه، جز اشاره به این گذار چیزی در بر ندارد و هنگامی محتوا و معنی عینی خواهد یافت که آن را در رابطه با جامعه و اجزای آن در نظر بگیریم. معمولاً ما از کلمه توسعه در کلان‌ترین صورت خود استفاده می‌کنیم ولی حقیقت آن است که توسعه هنگامی معنایی در دسترس دارد که آن را در حیطه اقتصادی، سیاسی و فرهنگی مطرح کنیم. در این حالت است که مثلاً می‌توان توسعه اجتماعی را گذار از یک وضعیت اجتماعی به وضعیت دیگر تعریف کرد که لزوماً مطلوبیت بیشتری نسبت به مرحله قبل دارد. بر این اساس، توسعه در معنای کلی به تحول در چهار بُعد (زیرمجموعه) اشاره دارد که عبارت‌اند از: توسعه اجتماعی، توسعه اقتصادی، توسعه سیاسی و توسعه فرهنگی. (ازکیا، ۱۳۷۷: ۲۱-۱۸)

این تقسیم‌بندی نشان‌دهنده نگرش سیستمی جامعه‌شناسان به مقوله توسعه است. در این تحلیل جامعه نظامی از روابط مقابل میان زیرسیستم‌هایی است که کارکردهای ویژه را در کلیت سیستم انجام می‌دهد و امکان تداوم حیات جامعه را فراهم می‌آورند. این زیرسیستم‌ها (خرده نظام‌ها) عبارت‌اند از: نظام اجتماعی، نظام اقتصادی، نظام سیاسی و نظام فرهنگی. از تالکوت پارسونز تا گابریل آلموند، مناقشه‌های محوری جریان داشته مبنی بر این که آیا امکان دارد بتوانیم حد فاصل مشخصی میان این خرده نظام‌ها حفظ کنیم یا نه؟ ولی چنان که خود بزرگان این مکتب تاکید می‌کنند، اگرچه تفاوت عملکرد اقتصادی و فرهنگی تا حدی قابل ترسیم است، ولی باید گفت که این خرده نظام‌ها درهم‌تنیده است و روابط متقابل با یکدیگر دارد. از این رو، تفکیک‌بخشی فوق بیشتر از آن حیث است که امکان مطالعه جامعه فراهم آید. (والاس، ۱۹۹۸: ۱۶)

در حیطه مسائل توسعه نیز باید گفت که توسعه در معنای عینی، باکلیت جامعه در ارتباط است و مبین گذار آن از یک وضعیت به وضعیت مطلوب هست. در این گذار، کلیت خرده نظام‌های جامعه متحول می‌شود. پس توسعه هر جامعه در حقیقت، توسعه خرده نظام‌های سیاسی و اقتصادی است. تقسیم توسعه به زیرمجموعه‌های خرد، علاوه بر فراهم کردن امکان مطالعه هوشمند، به ما اجازه خواهد داد تا توسعه را شاخص‌گذاری کنیم و به شیوه‌های تجربی‌تر، آن را بررسی کنیم.

پژوهشگران توسعه سعی کرده‌اند تا توسعه را برحسب ویژگی‌های جوامعی خاص تشریح کنند. جوامعی که به آن‌ها عنوان «توسعه‌یافته» داده‌اند. معمولاً این کار برحسب تمایز دادن این گروه از جوامع دیگری صورت می‌گیرد که به آن‌ها عنوان «توسعه‌نیافته» داده‌اند. جامعه‌شناسان و اقتصاددانان برای هر یک از این «نمونه‌های آرمانی» جامعه، خصایلی را بازشناسی کرده‌اند که طی تلاش‌های هربرت اسپنسر، فردیناند تونیس، امیل دورکیم، ماکس وبر و تالکوت پارسونز تکامل‌یافته و بر مفاهیم توسعه پس از جنگ جهانی دوم، غلبه یافته است. این دوگانگی میان جامعه توسعه‌نیافته و توسعه‌یافته، اغلب به شکل تمایز، میان جامعه سنتی و جامعه مدرن و شاخص‌های هر یک بیان می‌شود.

ه- توسعه و امنیت

بدون امنیت، هیچ برنامه‌ای در داخل کشور قابل اجرا نیست. شکوفایی اقتصاد کشور، سرمایه‌گذاری، طرح‌ریزی برای توسعه و هرگونه فعالیتی که نیاز به زمینه آرام و مطمئن در سطوح مختلف جامعه داشته باشد، همه در گرو استقرار امنیت است. در واقع امنیت در زمره اهداف، منابع و ارزش‌های اصولی و پایدار جامعه است. امنیت از شرایط لازم توسعه اقتصادی- اجتماعی در هر کشور به شمار می‌رود که استقرار آن در هر جامعه، رابطه تنگاتنگی با قانون و اجرای قوانین دارد. همچنین امنیت، شاخصی از شاخص‌های توسعه‌یافتگی به شمار می‌رود؛ به‌گونه‌ای که با تحولی که در سال‌های اخیر در مفهوم قدرت ملی و منافع ملی پدید آمده است، دیگر قدرت دولت منحصر با قدرت نظامی سنجیده نمی‌شود. همچنین به نظر می‌رسد که هر کشور برای تضمین امنیت خارجی ناگزیر است به حد معینی از ثبات سیاسی و امنیت داخلی دست یابد و این مهم نیز خود تا حدود زیادی در گرو توسعه اقتصادی است. (کاپشتاین، ۱۳۷۷)

به این ترتیب، عقب‌ماندگی اقتصادی و توسعه‌نیافتگی، در واقع تهدید امنیتی به شمار می‌رود، زیرا پیامدهای آن موجب تنش و بحران و زمینه‌ساز مداخلات خارجی می‌شود و متقابلاً ناامنی هم روند توسعه را به شدت مختل می‌کند.

و- نگرش‌های حاکم بر رابطه توسعه و امنیت

ارتباط متقابل امنیت و توسعه در سطح کشور قابل انکار نیست، به این لحاظ است که ایجاد و تقویت شاخص‌های امنیت در سواحل جنوب شرقی کشور نیز نمی‌تواند موضوعی مستثنا از این اصل باشد. چنین است که هرگونه تمایل به دوام امنیت می‌تواند از طریق توسعه متوازن در کشور صورت گیرد. این توسعه متوازن باید براساس مزیت‌های نسبی منطقه و توجه به درون‌زا بودن آن صورت گیرد. نگرش‌های حاکم بر نظریه‌های توسعه، امنیت و دفاع (رابطه توسعه و امنیت) براساس نوع ساختارهای نظام سیاسی، اقتصادی و... به چهار گروه تقسیم می‌شوند که به شرح زیر است:

۱- نگرش قائل به تقدم امنیت بر توسعه

این نگرش قائل به انجام توسعه در بستر «امنیت» در مناطق مرزی است. بر این اساس نخست باید امنیت برقرار باشد تا در مرحله دوم توسعه صورت گیرد. به عبارت دیگر، معتقدین به این دیدگاه، تحقق امنیت را شرط لازم و مقدم بر تحقق توسعه می‌دانند. به این ترتیب در حقیقت با اولویت قائل شدن به «امنیت»، توسعه را ابزار تحقق امنیت می‌دانند. (عندلیب، ۱۳۸۰، ۱۹۱)

ویژگی‌های کشورهای معتقد به چنین دیدگاهی، به طور عمده عبارت‌اند از: استقرار منابع حیاتی در مناطق مرزی هم‌جوار با کشورهای همسایه، وجود سابقه تاریخی برخورد و ستیز بر سر این منابع، داشتن موقعیت راهبردی، ممتاز و پراهمیت مناطق مرزی و نیز تمرکز نقاط و مناطق زیست و فعالیت در نزدیکی مناطق مرزی آن‌ها. به طور طبیعی چنین کشورهایی، نخست مناطق مرزی مورد بحث خود را بسیار بااهمیت و حیاتی می‌دانند و در وهله دوم اولویت در آن مناطق را حفظ امنیت و تضمین تعلق آن‌ها به کشور مادر قلمداد می‌کنند. نمونه بارز چنین کشوری، عراق است. عراق با داشتن تراکم شدید جمعیت و فعالیت در نزدیکی مرز شرقی خود با ایران - و تا حدودی کویت - و نیز تمرکز منابع نفتی و داشتن سابقه تاریخی ستیز بین تمدن‌های بین‌النهرین و تمدن‌های ایران باستان، اولویت نخست را به امنیت مناطق مرزی می‌دهد. (همان، ۱۹۲-۱۹۱)

۲- نگرش قائل به تقدم توسعه بر امنیت

این نگرش معتقد به تحقق امنیت از طریق توسعه است. محور این اعتقاد بر این نظریه استوار است که از طریق توسعه می‌توان به استقرار امنیت رسید. از این رو، اولویت اول به توسعه و اولویت دوم به امنیت داده می‌شود. در حقیقت، محور این دیدگاه بر این عقیده استوار است که توسعه نیافتگی عامل اصلی ناامنی است؛ بر این اساس برای تحقق امنیت در مناطق مرزی، ابتدا باید توسعه به آن مناطق وارد شود و سپس نتایج توسعه، در تحقق و استقرار امنیت کمک نماید. (همان، ۱۹۲)

کشورها و نظام‌های سیاسی معتقد به این دیدگاه، ویژگی‌های خاصی دارند که عبارت‌اند از: درجه توسعه‌یافتگی بالاتری نسبت به کشور همسایه داشته و سطح درآمد در آن‌ها بالاتر از کشور همسایه هست. از آنجاکه مناطق مرزی آن‌ها در مجاورت کشورهای توسعه‌نیافته قرار دارند، نتایج توسعه‌نیافتگی به همراه ناامنی از طریق مرز کشور هم‌جوار وارد کشورشان می‌شود. دارا بودن توان بسط و گسترش توسعه به داخل کشور هم‌جوار، برای ایجاد یک حاشیه توسعه‌ای-امنیتی برای کشور و مردم از خصوصیات دیگر این دولت‌ها است. نمونه بارز چنین مواردی مرز بین امریکا و مکزیک است که تمام ویژگی‌های برشمرده فوق را در برمی‌گیرد. (همان، ۱۹۳-۱۹۲)

۳- نگرش قائل به درک متقابل توسعه و امنیت

در این نگرش، عقیده غالب بر آن نیست که امنیت و توسعه بر یکدیگر مقدم‌اند، بلکه ارتباط هم‌عرض و همسنگ توسعه و امنیت برای آن حائز اهمیت است. اهمیت امنیت در کشورهایی که به این دیدگاه معتقدند، با اهمیت توسعه، همسنگ و در ارتباط با یکدیگر است. به عبارت دیگر، در این کشورها درک متقابلی از توسعه و امنیت دیده می‌شود و آن‌ها را لازم و ملزوم یکدیگر می‌دانند. از مهم‌ترین ویژگی‌های کشورهایی که چنین اعتقادی در آن‌ها رایج است و به آن عمل می‌شود، عبارت است از:

- داشتن محدودیت سرزمینی (کوچک بودن مساحت کشور)
- کشور، جزئی از مجموعه و نظام (سیستم) بزرگ‌تر است که در مجموع یک کل واحد و منسجمی تشکیل می‌دهند.
- ارتباطات مرزی با کشورهای هم‌جوار بسیار فعال است.
- حیات اقتصادی، سیاسی و اجتماعی کشور با آن طرف مرزها گره‌خورده است.

نمونه بارز کشورهایی با ویژگی‌های بالا، کشورهای اروپای غربی عضو اتحادیه اروپا است. در میان این کشورها، ارتباطات فضایی بسیار گسترده و به تبع آن، ارتباطات اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی نیز بسیار قوی است. (همان، ۱۹۴-۱۹۳)

۴- نگرش قائل به تفکیک توسعه و امنیت در عرصه عمل

در این دیدگاه ارتباط بین توسعه و امنیت نادیده گرفت شده و درک متقابلی از سوی دست‌اندرکاران توسعه و امنیت نسبت به یکدیگر برقرار نشده است و توسعه و امنیت در مناطق مرزی بدون هماهنگی، هریک راه خود را می‌پیماید؛ بنابراین، بحث اولویت نیز به‌طور جداگانه در هر دو میدان توسعه و امنیت توسط مسئولین آن‌ها مطرح و مورد توجه قرار می‌گیرد. مهم‌ترین ویژگی‌های کشورهای که چنین نگرشی در آن‌ها حاکم است عبارت‌اند از:

- گستردگی پهنه سرزمینی و ضعف پیوندهای فضایی بین مناطق مختلف کشور
- ضعف پیوستگی فضایی با کشورهای هم‌جوار به دلیل گستردگی سرزمینی کشور
- ضعف پیوستگی بین اجزای دستگاه گسترده اداری دولتی به‌ویژه در رابطه با برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری
- حاشیه‌ای بودن مناطق مرزی و توسعه‌نیافتگی به همراه ناامن بودن آن‌ها
- عدم وابستگی کشور به منابع واقع در مناطق مرزی
- عدم توانایی دولت مرکزی و دستگاه‌های تابعه ملی و محلی در استفاده از منابع مناطق مرزی
- گسستگی فضایی از کل منطقه و عدم تعادل‌های منطقه‌ای بین مناطق داخل کشور (همان، ۱۹۵-۱۹۴)

ز- آثار توسعه بر امنیت

زمانی که جامعه‌ای در فرایند توسعه قرار می‌گیرد، عوارضی از این ناحیه به آن تحمیل می‌شود که در صورت کنترل و مهار نکردن آن، تنش‌ها و بحران‌هایی بروز خواهند کرد که از مظاهر ناامنی تلقی می‌شود. به بیان دیگر، اگرچه توسعه، بستر امن می‌خواهد، اما در صورت بی‌توجهی و پیش‌بینی نکردن ابعاد و پیامدهای آن (حداقل در کوتاه‌مدت) که شرایط جوامع در حال گذار را شکل می‌دهد، بحران و تنش‌های امنیتی را قطعیت می‌بخشد. از جمله این عوامل می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- توسعه نامتوازن (نامتعادل): شکاف‌های اقتصادی، شکاف منطقه‌ای، دوگانگی اقتصادی، نبود تعادل‌های کلان اقتصادی، شکاف درآمدی، شکاف شهر و روستا، شکاف بین انتظارات و مطالبات جامعه و میزان تحقق آن‌ها از سوی دولت
- مهاجرت و ترکیب نامتوازن شهری و روستایی
- نبود توازن ابعاد مختلف توسعه (سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصاد)
- افزایش انتظارات و مطالبات (احساس محرومیت نسبی)
- تغییر الگوهای مصرف، پس انداز، سرمایه‌گذاری و...
- توسعه وابستگی
- شکسته شدن ساختارها و هنجارهای حاکم بر جامعه

بخش ششم- اصول کلی توسعه و دفاعی امنیتی مناطق مرزی ساحلی و دریایی

۱- اصول کلی توسعه مناطق مرزی ساحلی و دریایی

۱. اصل درون‌زایی: توسعه مناطق مرزی در درجه نخست باید بر منابع و شرایط محلی و بومی (درونی) مناطق مرزی متکی باشد. هرگونه تزریق منابع از توان منطقه باید به‌عنوان اقدام تکمیلی تلقی شده و هدف اصلی از آن، بارور کردن منابع و استعدادهای بومی و مزیت‌های منطقه‌ای باشد.
۲. اصل ارتباط‌دهی: مناطق مرزی بنا به طبیعت ناشی از موقعیت جغرافیایی آن‌ها، به‌عنوان فضاهای ارتباط‌دهنده لولایی فضاها داخلی و خارج از کشور عمل می‌کنند. از این رو، در برنامه‌ریزی و طراحی توسعه مناطق مرزی باید به نقش ویژه مناطق مرزی در این خصوص توجه کافی معطوف شود و براساس چنین نقشی، توسعه این مناطق از سویی به فرایند توسعه ملی و از سوی دیگر به فرایند توسعه کشور یا کشورهای هم‌جوار به‌درستی ارتباط داده شود.

۳. اصل محرومیت‌زدایی: با توجه به اینکه فقر، محرومیت، تبعیض و فساد از عوامل توسعه‌نیافتگی و عوامل ضدامنیتی محسوب می‌شوند، در مناطق حساس مرزی باید با این عوامل به‌گونه‌ای خاص برخورد شود. با افزایش میزان محرومیت، فقر اقتصادی و فرهنگی در مناطق مرزی، ضریب امنیت و آمادگی دفاعی در آنها نیز به شدت کاهش می‌یابد.

۴. اصل نگاه به بیرون: توسعه دریامحور باید نگاه به دریا برای استفاده از آن به‌عنوان مهم‌ترین درگاه ارتباطی با جهان بیرون را رویکرد مهم و جدی خود قرار دهد. استقرار تمدن دریایی در ساحل و شکل دادن چرخه‌های قابلیت‌ساز باید با نگاه تعامل با دریا برای بهره‌برداری از منافع دریایی صورت پذیرد. از این‌رو سیاست‌های دفاعی توسعه دریامحور باید منجر به شکل‌گیری و توسعه قدرت دریایی شود.

۲- اصول کلی دفاعی و امنیتی مناطق مرزی ساحلی و دریایی

۱. اصل آمادگی دفاعی: مناطق مرزی، به دلیل موقعیت جغرافیایی، سیاسی و راهبردی خود در مجاورت با کشورهای هم‌جوار، همیشه در معرض خطر تهاجم نظامی و اخلال در امنیت از آن‌سوی مرزها قرار دارند. لذا در این مناطق، همواره باید آمادگی و هشیاری جهت دفاع در برابر تهاجم و خطرات احتمالی حفظ شود. این اصل براساس دیدگاه تهدید و فرصت استوار است که باید از فرصت استفاده و با تهدید مقابله کرد.

۲. اصل امنیت عمومی: نظر به اینکه مناطق مرزی به‌عنوان دیواره‌های دفاعی در حفظ امنیت ملی -با سدکردن خطرات امنیتی احتمالی از آن‌سوی مرز- نسبت به سایر مناطق داخلی از حساسیت و خطرات ویژه‌ای برخوردارند و همچنین به دلیل اینکه ناامنی در مناطق مرزی، نتایج و پیامدهای خطرناک‌تری دارد، لازم است به ضریب امنیت عمومی در مناطق مرزی توجه خاصی معطوف شود.

۳. اصل هم‌پیوندی: مناطق مرزی به دلیل هم‌جواری با کشور یا کشورهای بیگانه، متاثر از ساختار اجتماعی، فرهنگی و جمعیتی موجود در آن‌سوی مرز هستند. لذا پیوندهای اجتماعی، فرهنگی و جمعیتی مناطق مرزی با کل کشور ممکن است سست و شکننده باشد که باید در تحکیم آن‌ها کوشش بیشتری صورت گیرد.

بخش هفتم - سیاست‌های کلان پیشنهادی نظامی، انتظامی و امنیتی

۱- تشکیل کمیسیون ویژه امنیت دریا و ساحل در مجلس شورای اسلامی فارغ از کمیسیون امنیت ملی با حضور نمایندگان استان‌های ساحلی و مشارکت نیروهای دریایی ارتش و سپاه

۲- توجه به ارزش اقتصادی، امنیتی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی دریاها و اقیانوس‌ها با ایجاد ساختارهای مناسب برای ایفای وظایف حاکمیتی (سیاست‌گذاری، هدایت و نظارت) با تاکید بر:

- انجام مطالعات و تحقیقات جهت شناخت علمی مناطق مرزی دریایی کشور و کشورهای هم‌جوار.
- تاسیس مراکز مطالعات منطقه‌ای عمومی و تخصصی در مناطق مرزی دریایی و هدایت مطالعات مناطق مرزی و کشورهای هم‌جوار.
- استفاده از اطلاعات و یافته‌های تحقیقات در مناطق مرزی دریایی جهت افزایش میزان آمادگی و هشیاری دفاعی و امنیتی در تمامی ابعاد.
- طراحی نظامی هوشمند و مقتدر جهت آمادگی مقابله با ناامنی و تهدیدهای خارجی در مناطق مرزی دریایی و تسهیل تداوم عمل به آن.
- حفظ آمادگی و هشیاری دفاعی و امنیتی به تناسب نوع و حجم تهدیدهای و لحاظ نمودن شرایط زمانی و مکانی.

۳- اعتلای شأن، موقعیت، اقتدار و نقش جمهوری اسلامی ایران در منطقه و نظام بین‌الملل به منظور تحکیم امنیت ملی با تقویت دیپلماسی دفاعی دریایی از طریق:

- توسعه مناسبات و جلب مشارکت و همکاری‌های هدفمند و تاثیرگذار دوجانبه، چندجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی در زمینه امنیت دریا
- بهره‌گیری حداکثری از روش‌ها و ابزارهای دیپلماسی نوین و عمومی با حضور در آب‌های بین‌المللی
- استفاده از دیپلماسی دفاعی دریایی، جهت حمایت از هدف‌های اقتصادی دریامحور
- توسعه پیوندهای راهبردی و گسترش همکاری و مشارکت با کشورهای منطقه (مرز آبی مشترک) و جهان
- حضور فعال و هدفمند در سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای و تلاش برای ایجاد تحول در رویه‌های موجود
- تاکید بر بهره‌گیری از حقوق دریایی، ابزارهای دیپلماتیک و ظرفیت سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای در توسعه پایدار فعالیت‌های دریایی
- مشارکت فعال و اثربخش در تصمیم‌سازی‌ها و تصمیم‌گیری‌های منطقه‌ای و جهانی متضمن تامین منافع ملی در دریا
- ایجاد پایگاه‌های دریایی در کشورهای متحد و هم‌پیمان با جمهوری اسلامی ایران

۴- مشخص نمودن سهم اقتصاد دریا پایه در توسعه دریامحور دفاع و امنیت با تاکید

بر: سهم مناطق آزاد تجاری، سهم گردشگری، سهم تجارت دریایی، سهم نفت، سهم شیلات، سهم مالیات استان‌های ساحلی، سهم دولت (وزارت راه و شهرسازی)

۵- ارتقای توان بازدارندگی دریایی کشور، حفظ و توسعه عمق دفاعی دریایی با تاکید بر:

- افزایش توان دفاع دریایی در تراز قدرت منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای در جهت تامین و صیانت از منافع ملی و سیادت از امنیت ملی با تخصیص بودجه ویژه در حوزه امنیت دریا

- توسعه فناوری‌های دفاعی در حوزه دریا و ظرفیت تولید سلاح‌ها و تجهیزات عمده دفاعی برترساز با توان بازدارندگی مورد وثوق و متناسب با تهدیدهای به‌منظور دفاع از حاکمیت، تمامیت ارضی، منافع و امنیت ملی
  - گسترش هوشمندانه و مصون‌سازی پدافند غیرعامل با اجرای کامل پدافند غیرعامل در مراکز حیاتی و حساس ساحلی و دریایی کشور
  - استفاده از ظرفیت‌های سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای
  - پایش، پیشگیری، دفاع و ارتقای توان بازدارندگی در مقابل هرگونه تهدید در حوزه فضای سایبر
  - تلاش برای رهایی منطقه از حضور نظامی بیگانگان در عرصه خلیج فارس، دریای عمان، شمال اقیانوس هند و دریای خزر و مقابله با افزون‌خواهی نظام سلطه از طریق ایجاد نهادها و تشکل‌های وحدت‌آفرین منطقه‌ای
- ۶- استقرار امنیت پایدار درون‌زا و جامع، در تعامل با نیازهای امنیت دریایی کشور برای بهره‌برداری از منافع در ساحل و دریاها از طریق:
- تقویت و تعامل موثر دستگاه‌های اطلاعاتی، انتظامی و قضایی و هماهنگی بین آن‌ها برای تامین اشراف اطلاعاتی و مقابله با هر نوع اخلال در امنیت ملی و مقابله با تهدیدهای نرم در مناطق ساحلی و دریایی
  - ارتقای فعالیت‌های توسعه‌ای ملی و استانی در مناطق ساحلی و دریایی و تقویت زیربنایها و استقرار مناسب جمعیت و تقویت نیروهای نظامی و انتظامی متناسب با تهدیدها
  - توسعه هماهنگ مناطق ساحلی و دریایی در جنوب و شمال کشور با بهره‌گیری از مزیت‌های نسبی جهت توسعه ظرفیت ملی گردشگری، آموزشی، بازرگانی و تعامل فرامرزی
  - تعامل سازنده میان ارزش‌ها و مزیت‌های مناطق ساحلی و دریایی کشور با استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی، آموزشی، اقتصادی و انگیزه‌های ملی و اقدام در جهت تفویض اختیارات مناسب قانونی به سطوح منطقه‌ای و محلی با رعایت تمرکز امور سیاست‌گذاری و حاکمیتی

- تقویت مولفه‌های هویت‌بخش ملی (ایرانی، اسلامی، انقلابی) و ارتقای وفاق و همگرایی اجتماعی در مناطق ساحلی و دریایی کشور
  - اهتمام به حضور نیروهای مردمی در امنیت و دفاع در استان‌های ساحلی با تقویت کمی و کیفی بسیج مستضعفان و تقویت نقش مردم و اطلاعات مردمی در پیشگیری از تحرکات ضد امنیتی
  - تهیه پیوست امنیتی برای طرح‌های مهم و کلان ملی در حوزه ساحل و دریا با رویکردهای امنیت فرهنگی، امنیت سیاسی، امنیت اجتماعی، امنیت اقتصادی، امنیت نظامی، امنیت زیست‌محیطی و امنیت سایبری
  - تقویت بنیه فیزیکی، دفاعی و امنیتی در مناطق مرزی دریایی جهت القای احساس امنیت در مردم مرزنشین و نیروهای شاغل در آن مناطق
- ۷- استفاده از موقعیت ممتاز جغرافیایی (ژئوپلیتیک) در جهت اعتلای امنیت پایدار دریایی و کسب جایگاه شایسته منطقه‌ای و جهانی از طریق:

- ایجاد و تقویت نهادها و تشکلات منطقه‌ای در زمینه امنیت دریایی
- تقویت شبکه حمل‌ونقل دریایی و تبدیل بنادر کشور به مرکز ترانزیت کالا و مبادله انرژی به‌منظور حفظ امنیت و منافع ملی
- تعامل و همکاری با کشورهای منطقه و جهان به‌ویژه حوزه تمدن دریایی با تقویت نقش‌آفرینی سیاسی، اقتصادی و امنیتی کشور در جهت تامین منافع ملی یا مشترک
- تامین و تضمین امنیت دریانوردی در آبراه‌های خلیج فارس (به‌ویژه تنگه هرمز)، دریای عمان، دریای خزر و مسیرهای کشتیرانی در آب‌های آزاد

۸- ارتقای امنیت اقتصاد دریایی با تاکید بر:

- بهبود شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در حوزه اقتصاد دریامحور
- مدیریت مخاطرات اقتصادی دریامحور از طریق تهیه طرح‌های واکنش هوشمند، فعال، سریع و به‌هنگام در برابر مخاطرات و اختلال‌های داخلی و خارجی

- شناسایی و به‌کارگیری ظرفیت‌های علمی، فنی و اقتصادی برای دسترسی به توان آفندی و اقدامات مناسب در حوزه اقتصاد مقاومتی
- گسترش و استفاده بهینه از ظرفیت‌های اقتصاد دریایی دارای مزیت مانند گردشگری دریایی و حق گذر دریایی (ترانزیت دریایی) و...
- ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار با تاکید بر اقتصاد دریایی دانش‌بنیان و آینده‌نگری نسبت به تحولات اقتصاد دریامحور در سطح منطقه‌ای و جهانی
- ترویج و تقویت فرهنگ کار دریایی و آموزش نیروی انسانی متخصص، ماهر و کارآمد متناسب با نیاز بازار کار در حوزه دریا
- تامین امنیت غذایی کشور با تکیه بر اقتصاد دریایی
- شفاف‌سازی اقتصاد دریایی و سالم‌سازی آن و جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و...
- پیشگیری و مقابله با قاچاق کالا و ارز از مبادی ورودی تا محل عرضه آن در بازار
- استقرار نظام جامع، یکپارچه، شفاف و کارآمد در عرصه اقتصاد دریایی
- ارتقای سلامت اداری و اقتصادی و مبارزه با فساد در عرصه اقتصاد دریایی با تدوین راهبردهای ملی و تصویب قوانین

۹- گسترش عدالت اجتماعی در مناطق ساحلی و دریایی با تاکید بر ارتقای

امنیت اجتماعی از طریق:

- تنظیم همه فعالیت‌های مربوط به رشد و توسعه اقتصاد دریایی بر پایه عدالت اجتماعی در استان‌های ساحلی و مناطق دریایی کشور
- انجام اقدامات لازم برای جبران عقب‌ماندگی‌های حاصل از دوران‌های تاریخی گذشته با تاکید بر نظریه بازگشت به دریا
- گسترش فعالیت‌های اقتصاد دریایی در سواحل جنوبی و شمالی و جزایر با استفاده از ظرفیت‌های بازرگانی داخلی و خارجی کشور
- توسعه بازارهای دریایی و ایجاد مناطق مهم اقتصادی در زمینه‌های دارای مزیت در سواحل مکران

- مبارزه فراگیر و قاطع علیه کلیه فعالیت‌ها و اقدامات غیرقانونی مرتبط با قاچاق مواد مخدر، سلاح و انسان از طریق مرزهای دریایی کشور با تاکید بر تقویت، تجهیز و توسعه یگان‌ها و مکانیزه کردن سامانه‌های کنترلی و تمرکز اطلاعات
  - مطالعه و شناخت مسائل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی تاثیرگذار بر عوامل امنیتی و ایجادکننده شرایط ناامنی و فراهم‌سازی زمینه‌ها و ابزار لازم برای انجام مبارزه علمی و فنی با آنها
  - تقویت روابط فرهنگی مردم مرزنشین در مناطق ساحلی و دریایی با دیگر مناطق کشور
  - مطالعه و شناخت ویژگی‌های خرده‌فرهنگ‌های مناطق مرزی و شیوه‌های پیوند آنها با فرهنگ ملی
  - تسهیل روابط فرهنگی، بازرگانی و اجتماعی بین مناطق مرزی و مناطق مرکزی کشور جهت افزایش همبستگی ملی و تقویت همگرایی
- ۱۰- ارتقای امنیت زیست‌محیطی مناطق ساحلی و دریایی کشور با تاکید بر حفظ، احیا و بهره‌برداری بهینه از سرمایه‌ها، منابع طبیعی تجدیدشونده و حفظ محیط‌زیست در طرح‌های توسعه دریامحور از طریق:
- تقویت دیپلماسی محیط‌زیست از طریق ایجاد و تقویت نهادهای منطقه‌ای برای مقابله با مخاطرات و آلودگی‌های تهدیدکننده دریا
  - پیشگیری و ممانعت از انتشار انواع آلودگی‌های غیرمجاز در سواحل، دریاها و مناطق تحت حاکمیت جمهوری اسلامی ایران
  - مدیریت تغییرات اقلیم و مقابله با تهدیدهای زیست‌محیطی مرتبط با امنیت دریا و شناخت پدیده‌های نوظهور زیست‌محیطی و مدیریت آن
  - مدیریت اکوسیستم‌های حساس و ارزشمند، اعمال محدودیت قانونمند در بهره‌برداری از منابع طبیعی دریایی متناسب با توان اکولوژیک آنها براساس معیارها و شاخص‌های پایداری
  - الزام به رعایت استانداردها و شاخص‌های زیست‌محیطی در قوانین و مقررات، برنامه‌های توسعه و آمایش سرزمین

بخش هشتم - راهبردهای کلان پیشنهادی

۱. رعایت ملاحظات امنیتی، دفاعی و پدافند غیرعامل کشور در ساخت، توسعه و توزیع زیرساخت‌ها در کشور متناسب با مولفه‌های جغرافیای سیاسی قلمروهای سرزمینی
۲. استفاده مناسب از جغرافیای طبیعی و خصوصیات ژئومورفولوژیک قلمروهای سرزمینی در ارتقای امنیت و پدافند غیرعامل استقرار صنایع و طرح‌های حیاتی، حساس و مهم
۳. عدم استقرار صنایع پرخطر (مطابق تعاریف شورای عالی امنیت ملی) در محدوده سکونت‌گاه‌ها و رعایت حریم‌های ایمنی و امنیتی موردنیاز
۴. تقویت انسجام ملی و ارتقای هویت اسلامی - ایرانی اقوام مختلف و مشارکت آنان در اداره امور، توسعه و امنیت مناطق مختلف کشور
۵. تقویت پیوندهای مناطق مرزی با داخل کشور با رویکرد وحدت و یکپارچگی اجتماعی و ارتقای سرمایه‌های اجتماعی ملی در پهنه سرزمین
۶. تامین امنیت غذایی کشور با تاکید بر تولید داخلی محصولات راهبردی متناسب با قابلیت مناطق
۷. تقویت و توسعه سامانه‌های پایش و مقابله با تهدیدهای زیستی در مناطق جغرافیایی
۸. ارتقا و بهبود وضعیت زیستی محیط‌های دریایی و مناطق ساحلی با اولویت مناطق حساس و آسیب‌پذیر و تقویت پیمان‌های منطقه‌ای
۹. رعایت شاخص‌های توسعه پایدار و لحاظ نمودن ارزش منابع طبیعی و محیط‌زیست دریایی کشور در برنامه‌ریزی‌ها، سیاست‌ها و مطالعات طرح‌ها و پروژه‌ها
۱۰. رعایت اصول و ضوابط ایمنی زیستی و مقابله با تهدیدهای بیوتوروریسم
۱۱. توسعه فعالیت‌های صنعتی مرتبط با دریانوردی، شیلات، کشاورزی و صنایع معدنی در مناطق ساحلی و جزایر
۱۲. زمینه‌سازی جهت بهره‌برداری چندمنظوره از مراکز صنعتی هنگام بروز تهدید یا بحران

۱۳. توسعه صنایع کوچک با تاکید بر رقابت‌پذیری و استقرار در مناطق مرزی
۱۴. رعایت ملاحظات دفاعی- امنیتی و اصول پدافند غیرعامل در مکان‌یابی و طراحی شهرک‌ها و مراکز صنعتی
۱۵. تدوین نقشه راه امنیت دریایی کشور، اجرا و به‌روزرسانی آن با همکاری سازمان‌های دریایی
۱۶. تکمیل و به‌روزرسانی شبکه پایش و کنترل ترافیکی و پوشش کامل آب‌های شمالی و جنوبی کشور
۱۷. رصد و پایش تغییرات و تحولات ملی و بین‌المللی دریایی به‌منظور هم‌افزایی و ارتقای فعالیت‌های سازمان‌های دریایی
۱۸. توسعه و ارتقای سطح ایمنی، بهداشت، حفاظت و امنیت محیط‌زیست در فعالیت‌های دریایی
۱۹. حمایت از ایجاد و توسعه زیرساخت‌های استقراری و دفاعی به‌منظور دستیابی به قابلیت بازدارندگی موثر و دفاع همه‌جانبه دریایی در مقابل تهدیدهای بالقوه و بالفعل
۲۰. تهیه و روزآمدسازی مجموعه استانداردهای بومی دفاع دریایی
۲۱. برای استفاده از فرصت‌های ناشی از هم‌جواری با کشورهای دیگر، می‌بایست نظام (سیستم) هشیاری جهت دسترسی سریع به اطلاعات و کسب شناخت از نقاط قوت، تحولات و استفاده از فرصت‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی در ارتباط با کشورهای هم‌جوار به‌منظور تامین منافع ملی و مناطق مرزی دریایی طراحی شود.
۲۲. برای مبارزه با تهدیدهای احتمالی ناشی از هم‌جواری با کشورهای دیگر، نظام هشیاری جهت دسترسی سریع به اطلاعات و کسب شناخت از نقاط ضعف و عوامل تهدید و همچنین استفاده از فرصت‌های موجود جهت مقابله با تهدیدهای و آثار آن‌ها طراحی شود.
۲۳. پیش‌بینی میزان تهدیدهای نظامی و امنیتی خارجی با شیوه‌های توجه به ویژگی جنگ‌های آینده با امکانات پیشرفته علمی و طراحی و اجرای شیوه‌های مبارزه و مقابله با آن تهدیدهای با استفاده از دانش و فناوری مناسب

۲۴. تقویت بنیه دفاعی و امنیتی مناطق مرزی دریایی برای تقویت احساس امنیت و فراهم ساختن شرایط لازم جهت فعالیت نیروهای موثر و مولد
۲۵. تعیین حریم دفاعی و منطقه‌بندی جغرافیایی جهت فعالیت‌های نظامی و اقتصادی در مناطق مرزی
۲۶. شناخت عوامل و شرایط تامین امنیت عمومی و مبارزه با عوامل و شرایط ناامنی خارجی و داخلی
۲۷. تقویت پیوندهای ملی، فرهنگی و اقتصادی مناطق مرزی با مناطق داخلی کشور در جهت تقویت همبستگی ملی و حفظ تمامیت ارضی
۲۸. تشویق مشارکت مردم مرزنشین در صیانت از مرزهای کشور از طریق تحکیم پیوندهای ملی و مشارکت آنان در اداره امور کشور

منابع

- ازکیا، مصطفی. جامعه‌شناسی توسعه، تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۷۸.
- خانزادی، حسین. الگوی مناسب توسعه سواحل مکران با لحاظ تامین زیرساخت‌های ضروری نذاجا، رساله دکتری.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا. دهیاری‌ها و مدیریت توسعه پایدار، تهران: نشریه دهیاری‌ها، سال اول، شماره ۲، ۱۳۸۲.
- عامری، هوشنگ. اصول روابط بین‌الملل، تهران: موسسه انتشارات آگاه، ۱۳۷۰.
- عنادلیب، علیرضا (۱۳۸۰). نظریه پایه آمایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات دوره عالی جنگ.
- کاظمی، علی‌اصغر. زنجیره تنازعی در سیاست و روابط بین‌الملل، تهران: نشر قومس، ۱۳۷۰.
- کلمن، دیوید و نیکسون فرد. اقتصادشناسی توسعه‌نیافتگی، ترجمه غلامرضا آزا، تهران: وثقی، ۱۳۷۸.
- گنجی‌پور، محمود (۱۳۸۹). خلاصه مقالات دومین همایش توسعه، دفاع و امنیت در جنوب شرق ایران، ۲۷ و ۲۸ آذر ۱۳۹۱.